

— LATIN TEXT OF SELECTED READINGS —
from Caesar's COMMENTĀRIŪ DĒ BELLŌ GALLICŌ

Caesar Dē Bellō Gallicō Book 1, Chapters 1–7

[1.1] Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam
incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum
lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua,
institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis
5 Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit.
Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a
cultu atque humanitate provinciae longissime absunt,
minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea quae
ad effeminandos animos pertinent important, proximique
10 sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum
continenter bellum gerunt. Qua de causa Helvetii quoque
reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere cotidianis
proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus

eos prohibent aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.

15 Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium
capit a flumine Rhodano, continetur Garumna flumine,
Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam ab Sequanis et
Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriones. Belgae ab
extremis Galliae finibus oriuntur, pertinent ad inferiorem
20 partem fluminis Rheni, spectant in septentrionem et
orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad P̄yrenaeos
montes et eam partem Oceani quae est ad Hispaniam
pertinet; spectat inter occasum solis et septentriones.

[1.2] Apud Helvetios longe nobilissimus fuit et ditissimus
Orgetorix. Is Marco Messala, et Marco Pupio Pisone
consulibus regni cupiditate inductus coniurationem
nobilitatis fecit et civitati persuasit ut de finibus suis cum
5 omnibus copiis exirent: perfacile esse, cum virtute omnibus
praestarent, totius Galliae imperio potiri. Id hoc facilius
eis persuasit, quod undique loci natura Helvetii continentur:
una ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui
agrum Helvetium a Germanis dividit; altera ex parte
10 monte Iura altissimo, quiescit inter Sequanos et Helvetios;
tertia lacu Lemanno et flumine Rhodano, qui provinciam

nostram ab Helvetiis dividit. His rebus fiebat ut et minus late
vagarentur et minus facile finitimis bellum inferre
possent; qua ex parte homines bellandi cupidi magno dolore
15 adficiabantur. Pro multitudine autem hominum et pro gloria
belli atque fortitudinis angustos se fines habere arbitrabantur,
qui in longitudinem milia passuum CCXL, in latitudinem
CLXXX patebant.

[1.3] His rebus adductiet auctoritate Orgetorigis permoti
constituerunt ea quae ad proficiscendum pertinerent
comparare, iumentorum et carrorum quam maximum
numerum coemere, sementes quam maximas facere, ut
5 in itinere copia frumenti suppeteret, cum proximis civitatibus
pacem et amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas
biennium sibi satis esse duxerunt; in tertium annum
profectionem lege confirmant. Ad eas res conficiendas
Orgetorix deligitur. Is sibi legationem ad civitates suscepit.
10 In eo itinere persuadet Castico, Catamantaloedis filio,
Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos
obtinuerat et a senatu populi Romani amicus appellatus erat,
ut regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante
habuerat; itemque Dumnorigi Aeduo, fratri Diviciaci, qui

15 eo tempore principatum in civitate obtinebat ac maxime plebi
acceptus erat, ut idem conaretur persuadet eique filiam
suam in matrimonium dat. Perfacile factu esse illis probat
conata perficere, propterea quod ipse suae civitatis imperium
obtenturus esset: non esse dubium quin totius Galliae
20 plurimum Helvetii possent; se suis copiis suoque exercitu illis
regna conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti
inter se fidem et ius iurandum dant et regno occupato per
tres potentissimos ac firmissimos populos totius Galliae sese
potiri posse sperant.

[1.4] Ea res est Helvetiis per indicium enuntiata. Moribus
suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coegerunt;
damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur.
Die constituta causae dictionis Orgetorix ad iudicium
5 omnem suam familiam, ad hominum milia decem, undique
coegit, et omnes clientes obaeratosque suos, quorum
magnum numerum habebat, eodem conduxit; per eos ne
causam diceret seeripuit. Cum civitas ob eam rem incitata
armis ius suum exsequi conaretur multitudinemque
10 hominum ex agris magistratus cogerent, Orgetorix mortuus
est; neque abest suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse

sibi mortem consciverit.

[1.5] Post eius mortem nihilo minus Helvetii id quod
constituerant facere conantur, ut e finibus suis exeant. Ubi
iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua
omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua
5 privata aedificia incendunt; frumentum omne, praeterquam
quod secum portaturi erant, comburunt, ut domum
reditionis spe sublata paratiores ad omnia pericula subeunda
essent; trium mensum molita cibaria sibi quemque domo
efferre iubent. Persuadent Rauracis et Tulingis et Latobrigis
10 finitimis, uti eodem usi consilio oppidis suis vicisque
exustis una cum eis proficiscantur, Boiosque, qui trans
Rhenum incoluerant et in agrum Noricum transierant
Noreiamque oppugnarant, receptos ad se socios sibi
adsciscunt.

[1.6] Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire
possent: unum per Sequanos, angustum et difficile, inter
montem Iuram et flumen Rhodanum, vix qua singuli carri
ducerentur, mons autem altissimus impendebat, ut facile
5 perpauci prohibere possent; alterum per provinciam

nostram, multo facilius atque expeditius, propterea quod inter fines Helvetiorum et Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit isque nonnullis locis vado transitur.

Extremum oppidum Allobrogum est proximumque

10 Helvetiorum finibus Genava. Ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quod nondum bono animo in populum Romanum viderentur, existimabant vel vi coacturos ut per suos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis diem dicunt, qua die ad
15 ripam Rhodani omnes conveniant. Is dies erat a. d. V. Kal. Apr. Lucio Pisone, Aulo Gabinio consulibus.

[1.7] Caesari cum id nuntiatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci et quam maximis potest itineribus in Galliam ulteriorem contendit et ad Genavam pervenit. Provinciae toti quam

5 maximum potest militum numerum imperat (erat omnino in Gallia ulteriore legiouna), pontem, qui erat ad Genavam, iubet rescindi. Ubi de eius adventu Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis, cuius legationis Nammeius et Verucloetius principem locum
10 obtinebant, qui dicerent sibi esse in animo sine ullo maleficio

iter per provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent
nullum: rogare ut eius voluntate id sibi facere liceat. Caesar,
quod memoria tenebat Lucium Cassium consulem occisum
exercitumque eius ab Helvetiis pulsum et sub iugum missum,
15 concedendum non putabat; neque homines inimico animo,
data facultate per provinciam itineris faciendi, temperaturos
ab iniuria et maleficio existimabat. Tamen, ut spatium
intercedere posset dum milites quos imperaverat convenirent,
legatis respondit diem se ad deliberandum sumpturum: si
20 quid vellent, ad Id. April. reverterentur.

***Caesar DE BELLŌ GALLICŌ Book 4,
Chapters 24–35 and the first sentence of Chapter 36***

[4.24] At barbari, consilio Romanorum cognito praemisso
equitatu et essedariis, quo plerumque genere in proeliis
uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti nostros navibus
egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas,
5 quod naves propter magnitudinem nisi in alto constitui non
poterant, militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus,
magno et gravi onere armorum oppressis simul et de navibus
desiliendum et in fluctibus consistendum et cum hostibus
erat pugnandum, cum illi aut ex arido aut paulum in aquam
10 progressi omnibus membris expeditis, notissimis locis,
audacter tela conicerent et equos insuefactos incitarent.
Quibus rebus nostri perterriti atque huius omnino generis
pugnae imperiti, non eadem alacritate ac studio quo in
pedestribus uti proeliis consueverant utebantur.

[4.25] Quod ubi Caesar animadvertit, naves longas, quarum
et species erat barbaris inusitatior et motus ad usum
expeditior, paulum removeri ab onerariis navibus et remis
incitari et ad latus apertum hostium constitui atque inde
5 fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac submoveri

iussit; quae res magnousui nostris fuit. Nam et navium
figura et remorum motu et inusitato genere tormentorum
permoti barbari constiterunt ac paulum modo pedem
rettulerunt. Atque nostris militibus cunctantibus, maxime
10 propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam
ferebat, obtestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret,
“Desilite,” inquit, “commilitones, nisi vultis aquilam hostibus
prodere; ego certe meum rei publicae atque imperatori
officium praestitero.” Hoc cum voce magna dixisset, se
15 ex navi proiecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum
nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur,
universi ex navi desiluerunt. Hos item ex proximis primi
navibus cum conspexissent, subsecuti hostibus
appropinquant.

[4.26] Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen, quod
neque ordines servare neque firmiter insistere neque
signa subsequi poterant atque alius alia ex navi
quibuscumque signis occurrerat se adgregabat, magnopere
5 perturbabantur; hostes vero, notis omnibus vadis, ubi ex
litore aliquos singulares ex naviegredientes conspexerant,
incitatis equis impeditos adoriebantur, plures paucos

circumsistebant, alii ab latere aperto in universos tela
coniciebant. Quod cum animadvertisset Caesar, scaphas
10 longarum navium, item speculatoria navigia militibus
compleri iussit, et quos laborantes conspexerat, his subsidia
submittebat. Nostri, simul in arido constiterunt, suis
omnibus consecutis, in hostes impetum fecerunt atque eos in
fugam dederunt; neque longius prosequi potuerunt, quod
15 equites cursum tenere atque insulam capere non potuerant.
Hoc unum ad pristinam fortunam Caesari defuit.

[4.27] Hostes proelio superati, simul atque se ex fuga
receperunt, statim ad Caesarem legatos de pace miserunt;
obsides daturus quaeque imperasset facturos sese polliciti
sunt. Una cum his legatis Commius Atrebas venit, quem
5 supra demonstraveram a Caesare in Britanniam praemisum.
Hunc illie naviegressum, cum ad eos ratoris modo
Caesaris mandata deferret, comprehenderant atque in vincula
coniecerant; tum proelio facto remiserunt et in petenda
pace eius rei culpam in multitudinem contulerunt et propter
10 imprudentiam ut ignosceretur petiverunt. Caesar questus
quod, cum ultro in continentem legatis missis pacem ab se
petissent, bellum sine causa intulissent, ignoscere

imprudētiaē dixit obsidesque imperavit; quorum illi partem
statim dederunt, partem ex longinquioribus locis arcessitam
15 paucis diebus sese daturos dixerunt. Interea suos remigrare in
agros iusserunt, principesque undique convenire et se
civitatesque suas Caesari commendare coeperunt.

[4.28] His rebus pace confirmata, post diem quartum
quam est in Britanniam ventum naves XVIII, de quibus
supra demonstratum est, quae equites sustulerant, ex
superiore portu leni vento solverunt. Quae cum
5 appropinquarent Britanniae et ex castris viderentur,
tanta tempestas subito coorta est ut nulla earum cursum
tenere posset, sed aliae eodem unde erant profectae
referrentur, aliae ad inferiorem partem insulae, quae est
propius solis occasum, magno suo cum periculo deicerentur;
10 quae tamen ancoris iactis cum fluctibus complerentur,
necessario adversa nocte in altum provectae continentem
petierunt.

[4.29] Eadem nocte accidit ut esset luna plena, qui dies
maritimos aestus maximos in Oceano efficere consuevit,
nostrisque id erat incognitum. Itauno tempore et longas

naves, quibus exercitum transportandum curaverat, quasque
5 Caesar in aridum subduxerat, aestus compleverat, et
onerarias, quae ad ancoras erant deligatae, tempestas
adflictabat, neque ulla nostris facultas aut administrandi
aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis, reliquae
cum essent funibus, ancoris reliquisque armamentis amissis
10 ad navigandum inutiles, magna, id quod necesse erat
accidere, totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim
naves erant aliae quibus reportari possent, et omnia deerant
quae ad reficiendas naves erant usui, et, quod omnibus
constabat hiemari in Gallia oportere, frumentum in his locis
15 in hiemem provisum non erat.

[4.30] Quibus rebus cognitis, principes Britanniae, qui
post proelium ad Caesarem convenerant, inter se collocti,
cum equites et naves et frumentum Romanis deesse
intellegerent et paucitatem militum ex castrorum exiguitate
5 cognoscerent, quae hoc erant etiam angustiora quod sine
impedimentis Caesar legiones transportaverat, optimum
factu esse duxerunt rebellione facta frumento commeatuque
nostros prohibere et rem in hiemem producere, quod his
superatis aut reditu interclusis neminem postea belliinferendi

10 causa in Britanniam transiturum confidebant. Itaque rursus
coniuratione facta paulatim ex castris discedere et suos clam
ex agris deducere coeperunt.

[4.31] At Caesar, etsi nondum eorum consilia cognoverat,
tamen et ex eventu navium suarum et ex eo quod obsides
dare intermiserant fore id quod accidit suspicabatur. Itaque
ad omnes casus subsidia comparabat. Nam et frumentum ex
5 agris cotidie in castra conferebat et, quae gravissime adflictae
erant naves, earum materia atque aere ad reliquas reficiendas
utebatur et quae ad eas res erant usui ex continenti comparari
iubebat. Itaque, cum summo studio militibus
administraretur, XII navibus amissis, reliquis ut navigari
10 commode posset effecit.

[4.32] Dum ea geruntur, legione ex consuetudine una
frumentatum missa, quae appellabatur septima, neque ulla
ad id tempus belli suspicione interposita, cum pars hominum
in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret, ei qui pro
5 portis castrorum in statione erant Caesari nuntiaverunt
pulverem maiorem quam consuetudo ferret in ea parte
videri quam in partem legio iter fecisset. Caesar id quod erat

susplicatus aliquid novia barbaris ininum consili, cohortes
quae in stationibus erant secum in eam partem proficisci,
10 ex reliquis duas in stationem cohortes succedere, reliquas
armari et confestim sese subsequi iussit. Cum paulo
longius a castris processisset, suos ab hostibus premi atque
aegre sustinere et conferta legione ex omnibus partibus tela
conici animadvertit. Nam quod omni ex reliquis partibus
15 demesso frumento pars una erat reliqua, susplicati hostes huc
nostros esse venturos noctu in silvis delituerant; tum
dispersos depositis armis in metendo occupatos subito adorti
paucis interfectis reliquos incertis ordinibus perturbaverant,
simul equitatu atque essedis circumdederant.

[4.33] Genus hoc est ex essedis pugnae. Primo per omnes
partes perequitant et tela coniciunt atque ipso terrore
equorum et strepitu rotarum ordines plerumque perturbant
et, cum se inter equitum turmas insinuaverunt, ex essedis
5 desiliunt et pedibus proeliantur. Aurigae interim paulatim ex
proelio excedunt atque ita currus collocant ut, si illia
multitudine hostium premantur, expeditum ad suos
receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem
peditum in proeliis praestant, ac tantum usu cotidiano et

10 exercitatione efficiunt uti in declivi ac praecipiti loco incitatos equos sustinere et brevi moderari ac flectere et per temonem percurrere et in iugoinistere et se inde in currus citissime recipere consuerint.

[4.34] Quibus rebus perturbatis nostris, novitate pugnae, tempore opportunissimo Caesar auxilium tulit: namque eius adventu hostes constiterunt, nostri se ex timore receperunt. Quo facto, ad lacessendum hostem et ad
5 committendum proelium alienum esse tempus arbitratus suo se loco continuit et brevi tempore intermisso in castra legiones reduxit. Dum haec geruntur, nostris omnibus occupatis qui erant in agris reliqui discesserunt. Secutae sunt continuos complures dies tempestates, quae et nostros in
10 castris continerent et hostem a pugna prohiberent. Interim barbari nuntios in omnes partes dimiserunt paucitatemque nostrorum militum suis praedicaverunt et quanta praedae faciendae atque in perpetuum sui liberandi facultas daretur, si Romanos castris expulissent, demonstraverunt. His rebus
15 celeriter magna multitudine peditatus equitatusque coacta ad castra venerunt.

[4.35] Caesar, etsi idem quod superioribus diebus acciderat fore videbat, ut, si essent hostes pulsi, celeritate periculum effugerent, tamen nactus equites circiter XXX, quos Commius Atrebas, de quo ante dictum est, secum
5 transportaverat, legiones in acie pro castris constituit. Commisso proelio diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt ac terga verterunt. Quos tanto spatio secuti quantum cursuet viribus efficere potuerunt, complures ex eis occiderunt, deinde omnibus
10 longe lateque aedificiis incensis se in castra receperunt.

[4.36.1] Eodem die legati ab hostibus missi ad Caesarem de pace venerunt.

Caesar DĒ BELLŌ GALLICŌ Book 5, Chapters 24–48

[5.24] Subductis navibus concilioque Gallorum
 Samarobrivae peracto, quod eo anno frumentum in Gallia
 propter siccitates angustius provenerat, coactus est aliter ac
 superioribus annis exercitum in hibernis collocare
 5 legionesque in plures civitates distribuere. Ex quibus
 unam in Morinos ducendam Gaius Fabio legato dedit, alteram
 in Nervios Quinto Ciceroni, tertiam in Esubios Lucio Roscio;
 quartam in Remis cum Tito Labieno in confinio Treverorum
 hiemare iussit. Tres in Bellovacis collocavit: his Marcum
 10 Crassum quaestorem et Lucium Munatium Plancum et
 Gaium Trebonium legatos praefecit. Unam legionem, quam
 proximans Padum conscripserat, et cohortes V in
 Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam ac Rhenum,
 qui sub imperio Ambiorigis et Catuvolci erant, misit. His
 15 militibus Quintum Titurium Sabinum et Lucium
 Aurunculeium Cottam legatos praeesse iussit. Ad hunc
 modum distributis legionibus facillime inopiae frumentariae
 sese mederi posse existimavit. Atque harum tamen omnium
 legionum hiberna praeter eam, quam Lucio Roscio in
 20 pacatissimam et quietissimam partem ducendam dederat,
 milibus passuum centum continebantur. Ipse interea, quoad

legiones collocatas munitaque hiberna cognovisset, in Gallia morari constituit.

[5.25] Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius, cuius maiores in sua civitate regnum obtinuerant. Huic Caesar pro eius virtute atque in se benevolentia, quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus, maiorum locum
5 restituerat. Tertium iam hunc annum regnantem inimici multis palam ex civitate auctoribus interfecerunt. Defertur ea res ad Caesarem. Ille veritus, quod ad plures pertinebat, ne civitas eorum impulsu deficeret, Lucium Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet ibique
10 hiemare quorumque opera cognoverat Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. Interim ab omnibus legatis quaestoribusque, quibus legiones tradiderat, certior factus est in hiberna perventum locumque hibernis esse munitum.

[5.26] Diebus circiter XV, quibus in hiberna ventum est, initium repentini tumultus ac defectionis ortum est ab Ambiorige et Catuvolco; qui, cum ad fines regni sui Sabino Cottaetque praesto fuissent frumentumque in

5 hiberna comportavissent, Indutiomari Treveri nuntiis
impulsi suos concitaverunt subitoque oppressis lignatoribus
magna manu ad castra oppugnatum venerunt. Cum celeriter
nostri arma cepissent vallumque ascendissent atque una
ex parte Hispanis equitibus emissis equestri proelio
10 superiores fuissent, desperata re hostes suos ab oppugnatione
reducerunt. Tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex
nostris ad colloquium prodiret: habere sese, quae de re
communi dicere vellent, quibus rebus controversias minui
posse sperarent.

[5.27] Mittitur ad eos colloquendi causa Gaius Arpineius,
eques Romanus, familiaris Quinti Tituri, et Quintus Iunius
ex Hispania quidam, qui iam ante missu Caesaris ad
Ambiorigem ventitare consuerat; apud quos Ambiorix
5 ad hunc modum locutus est: sese pro Caesaris in se beneficiis
plurimum ei confiteri debere, quod eius opera stipendio
liberatus esset, quod Aduatucis, finitimis suis, pendere
consuesset, quodque ei et filius et fratris filius ab Caesare
remissi essent, quos Aduatuci obsidum numero missos
10 apud se in servitute et catenis tenuissent; neque id, quod
fecerit de oppugnatione castrorum, aut iudicio aut

voluntate sua fecisse, sed coactu civitatis, suaque esse
eiusmodi imperia, ut non minus haberet iuris in se multitudo
quam ipse in multitudine. Civitati porro hanc fuisse
15 belli causam, quod repentinae Gallorum coniurationi
resistere non potuerit. Id se facile ex humilitate sua probare
posse, quod non adeo sit imperitus rerum ut suis copiis
populum Romanum superari posse confidat. Sed esse Galliae
commune consilium: omnibus hibernis Caesaris
20 oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alterae
legioni subsidio venire posset. Non facile Gallos Gallis
negare potuisse, praesertim cum de recuperanda communi
libertate consilium initum videretur. Quibus quoniam pro
pietate satisfecerit, habere nunc se rationem officii pro
25 beneficiis Caesaris: monere, orare Titurium pro hospitio, ut
suae ac militum saluti consulat. Magnam manum
Germanorum conductam Rhenum transisse; hanc adfore
biduo. Ipsorum esse consilium, velintne priusquam
finitimi sentiant eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem
30 aut ad Labienum deducere, quorum alter milia passuum
circiter quinquaginta, alter paulo amplius ab eis absit. Illud se
polliceriet iure iurando confirmare tutum iter per fines
datum. Quod cum faciat, et civitati sese consulere, quod

hibernis levetur, et Caesari pro eius meritis gratiam referre.

35 Hac oratione habita discedit Ambiorix.

[5.28] Arpineius et Iunius, quae audierunt, ad legatos
deferunt. Illi repentina re perturbati, etsi ab hoste ea
dicebantur, tamen non neglegenda existimabant maximeque
hac re permovebantur, quod civitatem ignobilem atque
5 humilem Eburonum sua sponte populo Romano bellum
facere ausam vix erat credendum. Itaque ad consilium
rem deferunt magnaue inter eos existit controversia. Lucius
Aurunculeius compluresque tribuni militum et primorum
ordinum centuriones nihil temere agendum neque ex
10 hibernis iniussu Caesaris discedendum existimabant:
quantasvis magnas copias etiam Germanorum sustineri
posse munitis hibernis docebant: rem esse testimonio, quod
primum hostium impetum multis ultro vulneribus illatis
fortissime sustinuerint: re frumentaria non premi; interea et
15 ex proximis hibernis et a Caesare conventura subsidia:
postremo quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de
summis rebus capere consilium?

[5.29] Contra ea Titurius sero facturos clamitabat, cum maiores manus hostium adiunctis Germanis convenissent aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum. Brevem consulendi esse occasionem. Caesarem
5 arbitrari profectum in Italiam; neque aliter Carnutes interficiendi Tasgeti consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta contemptione nostri ad castra venturos esse. Non hostem auctorem, sed rem spectare: subesse Rhenum; magno esse Germanis dolori
10 Ariovisti mortem et superiores nostras victorias; ardere Galliam tot contumeliis acceptis sub populi Romani imperium redactam superiore gloria rei militaris extincta. Postremo quis hoc sibi persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad eiusmodi consilium descendisse? Suam sententiam in
15 utramque partem esse tutam: si nihil esset durius, nullo cum periculo ad proximam legionem perventuros; si Gallia omnis cum Germanis consentiret, unam esse in celeritate positam salutem. Cottae quidem atque eorum, qui dissentirent, consilium quem habere exitum? In quo si non
20 praesens periculum, at certe longinqua obsidione fames esset timenda?

[5.30] Hac in utramque partem disputatione habita, cum a Cotta primisque ordinibus acriter resisteretur, “Vincite,” inquit, “si ita vultis,” Sabinus, et id clariore voce, ut magna pars militum exaudiret; “neque is sum,” inquit, “qui
5 gravissime ex vobis mortis periculo terrear: hi sapient; si gravius quid acciderit, abs te rationem reposcent, qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hibernis coniuncti communem cum reliquis belli casum sustineant, non reiecti et relegati longe ab ceteris aut ferro aut fame intereant.”

[5.31] Consurgitur ex consilio; comprehendunt utrumque etorant, ne sua dissensione et pertinacia rem in summum periculum deducant: facilem esse rem, seu maneant, seu proficiscantur, si modo unum omnes sentiant ac
5 probent; contra in dissensione nullam se salutem perspicere. Res disputatione ad mediam noctem perducitur. Tandem dat Cotta permotus manus: superat sententia Sabini. Pronuntiatur primaluce ituros. Consumitur vigiliis reliqua pars noctis, cum sua quisque miles circumspiceret, quid
10 secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogereetur. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneat, et languore militum et vigiliis periculum

augeatur. Primaluce sic ex castris proficiscuntur, ut quibus
esset persuasum non ab hoste, sed ab homine amicissimo
15 Ambiorige consilium datum, longissimo agmine maximisque
impedimentis.

[5.32] At hostes, posteaquam ex nocturno fremitu vigiliisque
de profectione eorum senserunt, collocatis insidiis bipertito
in silvis opportuno atque occulto locoa milibus passuum
circiter duobus Romanorum adventum exspectabant, et cum
5 se maior pars agminis in magnam convallem demisisset,
ex utraque parte eius vallis subito se ostenderunt
novissimosque premere et primos prohibere ascensu atque
iniquissimo nostris loco proelium committere coeperunt.

[5.33] Tum demum Titurius, qui nihil ante providisset,
trepidare et concursare cohortesque disponere, haec
tamen ipsa timide atque ut eum omnia deficere viderentur;
quod plerumque eis accidere consuevit, qui in ipso negotio
5 consilium capere coguntur. At Cotta, qui cogitasset haec
posse in itinere accidere atque ob eam causam profectionis
auctor non fuisset, nulla in re communi saluti deerat et in
appellandis cohortandisque militibus imperatoris et in pugna

militis officia praestabat. Cum propter longitudinem agminis
10 minus facile omnia per se obire et, quid quoque loco
faciendum esset, providere possent, iusserunt pronuntiare,
ut impedimenta relinquerent atque in orbem consisterent.
Quod consilium etsi in eiusmodi casu reprehendendum
non est, tamen incommode accidit: nam et nostris militibus
15 spem minuit et hostes ad pugnam alacriores effecit, quod
non sine summo timore et desperatione id factum videbatur.
Praeterea accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgo milites
ab signis discederent, quae quisque eorum carissima haberet,
ab impedimentis petere atque arripere properaret, clamore et
20 fletu omnia complerentur.

[5.34] At barbaris consilium non defuit. Nam duces eorum
tota acie pronuntiare iusserunt, ne quis ab loco discederet:
illorum esse praedam atque illis reservari quaecumque
Romani reliquissent; proinde omnia in victoria posita
5 existimarent. Erant et virtute et studio pugnandi pares;
nostri, tametsi ab duce et a fortuna deserebantur, tamen
omnem spem salutis in virtute ponebant, et quotiens
quaeque cohors procurrerat, ab ea parte magnus numerus
hostium cadebat. Qua re animadversa Ambiorix pronuntiarum

10 iubet, ut procul tela coniciant neu propius accedant et, quam
in partem Romani impetum fecerint, cedant (levitate
armorum et cotidiana exercitatione nihil his noceri posse),
rursus se ad signa recipientes insequantur.

[5.35] Quo praecepto ab eis diligentissime observato, cum
quaepiam cohors ex orbe excesserat atque impetum fecerat,
hostes velocissime refugiebant. Interim eam partem nudari
necesse erat et ab latere aperto tela recipi. Rursus cum in
5 eum locum unde erant egressi reverti coeperant, et ab eis
qui cesserant et ab eis qui proximi steterant
circumveniebantur; sin autem locum tenere vellent, nec
virtuti locus relinquebatur, neque ab tanta multitudine
coniecta tela conferti vitare poterant. Tamen tot
10 incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis
resistebant et magna parte diei consumpta, cum a prima
luce ad horam octavam pugnaretur, nihil quod ipsis esset
indignum committebant. Tum Tito Balventio, qui superiore
anno primum pilum duxerat, viro forti et magnae
15 auctoritatis, utrumque femur tragula traicitur; Quintus
Lucanius, eiusdem ordinis, fortissime pugnans, dum
circumvento filio subvenit, interficitur; Lucius Cotta legatus

omnes cohortes ordinesque adhortans in adversum os funda vulneratur.

[5.36] His rebus permotus Quintus Titurius, cum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum Gnaeum Pompeium ad eum mittit rogatum ut sibi militibusque parcat. Ille appellatus respondit: si velit secum
5 colloqui, licere; sperare a multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi vero nihil nocitum iri, inque eam rem se suam fidem interponere. Ille cum Cotta saucio communicat, si videatur, pugna ut excedant et cum Ambiorige una colloquantur: sperare ab eo de sua ac militum
10 salute impetrari posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat atque in eo perseverat.

[5.37] Sabinus quos in praesentia tribunos militum circum se habebat et primorum ordinum centuriones se sequi iubet et, cum propius Ambiorigem accessisset, iussus arma abicere imperatum facit suisque ut idem faciant imperat.
5 Interim, dum de condicionibus inter se agunt longiorque consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paulatim circumventus interficitur. Tum vero suo more victoriam

conclamant atque ululatum tollunt impetuque in nostros
factoordines perturbant. Ibi Lucius Cotta pugnans
10 interficitur cum maxima parte militum. Reliqui se in castra
recipiunt unde erant egressi. Ex quibus Lucius Petrosidius
aquilifer, cum magna multitudine hostium premeretur,
aquilam intra vallum proiecit; ipse pro castris fortissime
pugnans occiditur. Illi aegre ad noctem oppugnationem
15 sustinent; noctu ad unum omnes desperata salute se ipsi
interficiunt. Pauci ex proelioelapsi incertis itineribus per
silvas ad Titum Labienum legatum in hiberna perveniunt
atque eum de rebus gestis certiore faciant.

[5.38] Hac victoria sublatus Ambiorix statim cum equitatu
in Aduatucos, qui erant eius regno finitimi, proficiscitur;
neque noctem neque diem intermittit peditatumque subsequi
iubet. Re demonstrata Aduatucisque concitatis postero die in
5 Nervios pervenit hortaturque, nesui in perpetuum liberandi
atque ulciscendi Romanos pro eis quas acceperint iniuriis
occasionem dimittant: interfectos esse legatos duos
magnamque partem exercitus interisse demonstrat; nihil
esse negoti subito oppressam legionem quae cum Cicerone
10 hiemet interfici; se ad eam rem profitetur adiutorem. Facile
hac oratione Nervii persuadet.

[5.39] Itaque confestim dimissis nuntiis ad Ceutrones, Grudios, Levacos, Pleumoxios, Geidumnos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt cogunt et de improvise ad Ciceronis hiberna advolant nondum ad
5 eum fama de Tituri morte perlata. Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut nonnulli milites, qui lignationis munitionisque causa in silvas discessissent, repentino equitum adventu interciperentur. His circumventis magna manu Eburones, Nervii, Aduatuci atque horum omnium
10 socii et clientes legionem oppugnare incipiunt. Nostri celeriter ad arma concurrunt, vallum conscendunt. Aegre is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate ponebant atque hanc adepti victoriam in perpetuum se fore victores confidebant.

[5.40] Mittuntur ad Caesarem confestim ab Cicerone litterae magnis propositis praemiis, si pertulissent: obsessis omnibus viis missi intercipiuntur. Noctu ex materia, quam munitionis causa comportaverant, turres admodum CXX excitantur
5 incredibili celeritate; quae deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes postero die multo maioribus coactis copiis castra oppugnant, fossam complent. Eadem ratione, qua pridie, ab nostris resistitur. Hoc idem reliquis deinceps

fit diebus. Nulla pars nocturni temporis ad laborem
10 intermittitur; non aegris, non vulneratis facultas quietis
datur. Quaecumque ad proximi diei oppugnationem
opus sunt noctu comparantur; multae praeustae sudes,
magnus muralium pilorum numerus instituitur; turres
contabulantur, pinnae loricaeque ex cratibus attexuntur.
15 Ipse Cicero, cum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum
quidem sibi tempus ad quietem relinquebat, ut ultro militum
concurso ac vocibus sibi parcere cogeretur.

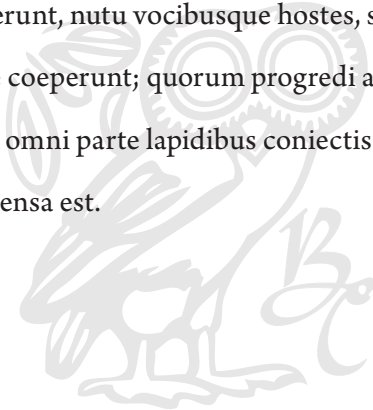
[5.41] Tunc duces principesque Nerviorum qui aliquem
sermonis aditum causamque amicitiae cum Cicerone
habebant colloqui sese velle dicunt. Facta potestate eadem
quae Ambiorix cum Titurioegerat commemorant: omnem
5 esse in armis Galliam; Germanos Rhenum transisse;
Caesaris reliquorumque hiberna oppugnari. Addunt etiam
de Sabini morte: Ambiorigem ostentant fidei faciendae causa.
Errare eos dicunt, si quicquam ab his praesidi sperent, qui
suis rebus diffidunt; sese tamen hoc esse in Ciceronem
10 populumque Romanum animo, ut nihil nisi hiberna recusent
atque hanc inveterascere consuetudinem nolint: licere illis
incolumibus per se ex hibernis discedere et quascumque

in partes velint sine metu proficisci. Cicero ad haec unum
modo respondit: non esse consuetudinem populi Romani
15 accipere ab hoste armato condicionem: si ab armis discedere
velint, se adiutore utantur legatosque ad Caesarem mittant;
sperare pro eius iustitia, quae petierint, impetraturos.

[5.42] Ab hac spe repulsi Nervii vallo pedum IX et fossa
pedum XV hiberna cingunt. Haec et superiorum annorum
consuetudine ab nobis cognoverant et, quos clam de exercitu
habebant captivos, ab eis docebantur; sed nulla
5 ferramentorum copia quae esset ad hunc usum idonea, gladiis
caespites circumcidere, manibus sagulisque terram exhaurire
videbantur. Qua quidem ex re hominum multitudo cognosci
potuit: nam minus horis tribus milium pedum XV in circuitu
munitionem perfecerunt reliquisque diebus turres ad
10 altitudinem valli, falces testudinesque, quas idem captivi
docuerant, parare ac facere coeperunt.

[5.43] Septimo oppugnationis die maximo coorto vento
ferventes fusili ex argilla glandes fundis et fervefacta iacula in
casas, quae more Gallico stramentis erant tectae, iacere
coeperunt. Hae celeriter ignem comprehenderunt et venti

5 magnitudine in omnem locum castrorum distulerunt.
Hostes maximo clamore sicuti parta iam atque explorata
victoria tures testudinesque agere et scalis vallum ascendere
coeperunt. At tanta militum virtus atque ea praesentia animi
fuit, ut, cum undique flamma torrerentur maximaque
10 telorum multitudine premerentur suaque omnia
impedimenta atque omnes fortunas conflagrare intellegent,
non modo demigrandi causa de vallo decederet nemo, sed
paene ne respiceret quidem quisquam, ac tum omnes
acerrime fortissimeque pugnarent. Hic dies nostris longe
15 gravissimus fuit; sed tamen hunc habuit eventum, ut eo die
maximus numerus hostium vulneraretur atque interficeretur,
ut se sub ipso vallo constipaverant recessumque primis ultimi
non dabant. Paulum quidem intermissa flamma et quodam
loco turri adacta et contingente vallum tertiae cohortis
20 centuriones ex eo, quo stabant, loco recesserunt suosque
omnes removerunt, nutu vocibusque hostes, si introire
vellent, vocare coeperunt; quorum progredi ausus est
nemo. Tum ex omni parte lapidibus coniectis deturbati,
turrisque succensa est.

[5.44] Erant in ea legione fortissimi viri, centuriones, qui primis ordinibus appropinquarent, Titus Pullo et Lucius Vorenius. Hi perpetuas inter se controversias habebant, quinam anteferretur, omnibusque annis de locis summis
5 simultatibus contendebant. Ex his Pullo, cum acerrime ad munitiones pugnaretur, “quid dubitas,” inquit, “Vorene? Aut quem locum tuae probandae virtutis exspectas? Hic dies de nostris controversiis iudicabit.” Haec cum dixisset, procedit extra munitiones quaeque pars hostium
10 confertissima est visa irrumpit. Ne Vorenius quidem tum sese vallo continet, sed omnium veritus existimationem subsequitur. Mediocri spatio relicto Pullo pilum in hostes immittit atque unum ex multitudine procurrentem traicit; quo percusso et exanimato hunc scutis protegunt, in hostem
15 tela universi coniciunt neque dant regrediendi facultatem. Transfigitur scutum Pulloni et verutum in balteo defigitur. Avertit hic casus vaginam et gladium educere conanti dextram moratur manum, impeditumque hostes circumsistunt. Succurrit inimicus illi Vorenius et laboranti
20 subvenit. Ad hunc se confestim a Pullone omnis multitudo convertit: illum veruto arbitrantur occisum. Gladio comminus rem gerit Vorenius atque uno interfecto reliquos

paulum propellit; dum cupidius instat, in locum deiectus
inferiorem concidit. Huic rursus circumvento fert subsidium

25 Pullo, atque ambo incolumes compluribus interfectis
summa cum laude sese intra munitiones recipiunt. Sic
fortuna in contentione et certamine utrumque versavit, ut
alter alteri inimicus auxilio salutique esset, neque diiudicari
posset, uter utri virtute antefendus videretur.

[5.45] Quanto erat in dies gravior atque asperior oppugnatio,
et maxime quod magna parte militum confecta vulneribus
res ad paucitatem defensorum pervenerat, tanto crebriores
litterae nuntiique ad Caesarem mittebantur; quorum pars
5 deprehensa in conspectu nostrorum militum cum cruciati
necabatur. Erat unus intus Nervius nomine Vertico, loco
natus honesto, quia prima obsidione ad Ciceronem
perfugerat suamque ei fidem praestiterat. Hic servo spe
libertatis magnisque persuadet praemiis, ut litteras ad
10 Caesarem deferat. Has ille in iaculo illigatas effert et Gallus
inter Gallos sine ulla suspicione versatus ad Caesarem
pervenit. Ab eo de periculis Ciceronis legionisque
cognoscitur.

[5.46] Caesar acceptis litteris hora circiter XI diei statim nuntium in Bellovacos ad Marcum Crassum quaestorem mittit, cuius hiberna aberant ab eo milia passuum XXV; iubet media nocte legionem proficisci celeriterque ad se venire.

5 Exit cum nuntio Crassus. Alterum ad Gaium Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem adducat, qua sibi iter faciendum sciebat. Scribit Labieno, si rei publicae commodo facere posset, cum legione ad fines Nerviorum veniat. Reliquam partem exercitus, quod paulo aberat

10 longius, non putat exspectandam; equites circiter quadringentos ex proximis hibernis colligit.

[5.47] Hora circiter tertia ab antecursoribus de Crassi adventu certior factus eo die milia passuum XX procedit. Crassum Samarobriuae praeficit legionemque attribuit, quod ibi impedimenta exercitus, obsides civitatum, litteras publicas

5 frumentumque omne quod eo tolerandae hiemis causa devexerat relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus in itinere cum legione occurrit. Labienus interitu Sabini et caede cohortium cognita, cum omnes ad eum Treverorum copiae venissent, veritus ne, si ex

10 hibernis fugae similem profectionem fecisset, hostium
impetum sustinere non posset, praesertim quos recenti
victoria efferri sciret, litteras Caesari remittit, quanto cum
periculo legionem ex hibernis educturus esset; rem gestam in
Eburonibus perscribit; docet omnes equitatus peditatusque
15 copias Treverorum tria milia passuum longe ab suis castris
consedisse.

[5.48] Caesar consilio eius probato, etsi opinione trium
legionum deiectus ad duas redierat, tamen unum communis
salutis auxilium in celeritate ponebat. Venit magnis itineribus
in Nerviorum fines. Ibi ex captivis cognoscit, quae apud
5 Ciceronem gerantur, quantoque in periculo res sit. Tum
cuidam ex equitibus Gallis magnis praemiis persuadet
uti ad Ciceronem epistolam deferat. Hanc Graecis
conscriptam litteris mittit, ne intercepta epistola nostra
ab hostibus consilia cognoscantur. Si adire non possit, monet
10 ut tragulam cum epistola ad amentum deligata intra
munitionem castrorum abiciat. In litteris scribit se cum
legionibus profectum celeriter adfore; hortatur ut pristinam
virtutem retineat. Gallus periculum veritus, ut erat
praeceptum, tragulam mittit. Haec casu ad turrim adhaesit

- 15 neque ab nostris biduo animadversa tertio diea quodam milite conspicitur, dempta ad Ciceronem defertur. Ille perlectam in conventu militum recitat maximaque omnes laetitia adfcit. Tum fumi incendiorum procul videbantur; quae res omnem dubitationem adventus legionum expulit.

Caesar DĒ BELLŌ GALLICŌ Book 6, Chapters 13–20

[6.13] In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. Nam plebes paene servorum habetur loco, quae nihil audet per se, nullo adhibetur consilio. Plerique, cum aut aere alieno aut
5 magnitudine tributorum aut iniuria potentiorum premuntur, sese in servitatem dicant nobilibus; quibus in hos eadem omnia sunt iura, quae dominis in servos. Sed de his duobus generibus alterum est Druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant,
10 religiones interpretantur: ad hos magnus adolescentium numerus disciplinae causa concurrat, magnoque hi sunt apud eos honore. Nam fere de omnibus controversiis publicis privatisque constituunt, et, si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controversia est,
15 idem decernunt, praemia poenasque constituunt; si qui aut privatus aut populus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, hi numero impiorum ac sceleratorum habentur, his omnes decedunt, aditum sermonemque
20 defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant, neque his petentibus ius redditur neque honos ullus

communicatur. His autem omnibus Druidibus praeest unus,
qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo
aut si qui ex reliquis excellit dignitate succedit, aut, si sunt
25 plures pares, suffragio Druidum, nonnumquam etiam
armis de principatu contendunt. Hi certo anni tempore
in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae media
habetur, considunt in loco consecrato. Huc omnes undique,
qui controversias habent, conveniunt eorumque decretis
30 iudiciisque parent. Disciplina in Britannia reperta atque
inde in Galliam translata esse existimatur, et nunc, qui
diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo
discendi causa proficiscuntur.

[6.14] Druides abello abesse consuerunt neque tributa una
cum reliquis pendunt; militiae vacationem omniumque
rerum habent immunitatem. Tantis excitati praemiis
et sua sponte multi in disciplinam conveniunt et a parentibus
5 propinquisque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum
ediscere dicuntur. Itaque annos nonnulli vicanos in disciplina
permanent. Neque fas esse existimant ea litteris mandare,
cum in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus,
Graecis litteris utantur. Id mihi duabus de causis instituisse

10 videntur, quod neque in vulgum disciplinam efferri velint
neque eos, qui discunt, litteris confisos minus memoriae
studere: quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum
diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. In
primis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab
15 aliis post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad
virtutem excitari putant metu mortis neglecto. Multa
praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac
terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum
immortalium vi ac potestate disputant et iuventuti tradunt.

[6.15] Alterum genus est equitum. Hi, cum estusus atque
aliquod bellum incidit (quod fere ante Caesaris adventum
quotannis accidere solebat, uti aut ipsi iniurias inferrent aut
illatas propulsarent), omnes in bello versantur, atque eorum
5 ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos
circum se ambactos clientesque habet. Hanc unam gratiam
potentiamque noverunt.

[6.16] Natio est omnis Gallorum admodum dedita
religionibus, atque ob eam causam, qui sunt adfecti
gravioribus morbis quique in proeliis periculisque versantur,

aut pro victimis homines immolant aut se immolatu-
5 rovent administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur,
quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse
deorum immortalium numen placari arbitrantur, publiceque
eiusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immani
magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus
10 membra vivis hominibus complent; quibus succensis
circumventi flamma exanimantur homines. Supplicia eorum
qui in furto aut in latrocinio aut aliqua noxia sint
comprehensi gratiora dis immortalibus esse arbitrantur; sed,
cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium
15 supplicia descendunt.

[6.17] Deum maxime Mercurium colunt. Huius sunt plurima
simulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc
viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae
mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc
5 Apollinem et Martem et Iovem et Minervam. De his eandem
fere, quam reliquae gentes, habent opinionem: Apollinem
morbos depellere, Minervam operum atque artificiorum
initia tradere, Iovem imperium caelestium tenere, Martem
bella regere. Huic, cum proelio dimicare constituerunt,

10 ea quae bello ceperint plerumque devovent: cum
superaverunt, animalia capta immolant reliquasque res
in unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum
exstructos tumulos locis consecratis conspici licet; neque
saepe accidit, ut neglecta quispiam religione aut capta apud
15 se occultare aut posita tollere auderet, gravissimumque ei rei
supplicium cum cruciatu constitutum est.

[6.18] Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant
idque ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia
omnis temporis non numero dierum sed noctium finiunt;
dies natales et mensum et annorum initia sic observant ut
5 noctem dies subsequatur. In reliquis vitae institutis hoc fere
ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleverunt,
ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non
patiuntur filiumque puerili aetate in publico in conspectu
patris assistere turpe ducunt.

[6.19] Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine
acceperunt, tantas ex suis bonis aestimatione facta cum
dotibus communicant. Huius omnis pecuniae coniunctim
ratio habetur fructusque servantur: uter eorum vita superarit,

5 ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum
pervenit. Viri in uxores, sicuti in liberos, vitae necisque
habent potestatem; et cum pater familiae illustriore loco
natus decessit, eius propinqui conveniunt et, de morte si res
in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum
10 quaestionem habent et, si compertum est, igni atque omnibus
tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu
Gallorum magna et sumptuosa; omniaque quae vivis
cordi fuisse arbitrantur in ignem inferunt, etiam animalia, ac
paulo supra hanc memoriam servi et clientes, quos ab eis
15 dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis una
cremabantur.

[6.20] Quae civitates commodius suam rem publicam
administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis
quid de re publica finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad
magistratum deferat neve cum quo alio communicet, quod
5 saepe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus
terreri et ad facinus impelli et de summis rebus consilium
capere cognitum est. Magistratus quae visa sunt occultant
quaeque esse ex usu iudicaverunt multitudini produnt.
De re publica nisi per concilium loqui non conceditur.